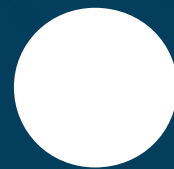

Erfgoed Brussel

37

Herfst 2024

U

Dossier

**OBJECTEN EN
COLLECTIES**

L'art
du
patrimoine

Religieus erfgoed

Actualisatie van de inventaris van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

CONSTANTIN PION EN GÉRALDINE PATIGNY

KUNSTHISTORICI, CEL KUNSTHISTORISCH ONDERZOEK EN INVENTARIS,
KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM

NVDR

Religieus roerend erfgoed is ongetwijfeld de categorie die nog het meest bekend is bij het grote publiek. Gewestelijke ambtenaren houden zich al lang bezig met het erfgoedbeheer van kerken. Meubels, kunstwerken in kerken en objecten gebruikt tijdens erediensten hebben reeds lang de aandacht getrokken van de specialisten van het KIK. De eerste inventarissen van deze voorwerpen dateren van de jaren 1970. De volgende bijdragen gaan in op verschillende aspecten van het beheer van dit roerend erfgoed en schetst de uitdagingen waarmee het vandaag geconfronteerd wordt.

Het KIK-team aan het werk in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Rijke-Klaren in 2021 (H. Pigeolet © KIK-IRPA, cliché B0A7047).

AFB. 1A EN 1B

Reliekschrijn van de Heilige Elisabeth van Hongarije, 18de eeuw. Sint-Elisabethkerk, Haren. Foto's uit 1973 (C. Charlier CC BY 4.0 KIK-IRPA Brussel, cliché M209092) en 2022 (H. Pigeolet © KIK-IRPA – urban.brussels, cliché X156868).

De wetenschappelijke inventaris van het Belgische kunstpatrimonium vindt zijn oorsprong in het begin van de 20ste eeuw, toen binnen de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG) een fotografisch atelier werd opgericht. In 1920 werd de 'Belgische Documentatiedienst' gecreëerd, het huidige Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK). In 1943 werd het fotografisch atelier van de KMKG opgenomen in de werking van het KIK.

De fototheek van het KIK bevat een mooie collectie oude foto's. Sommige tonen ons

kunstwerken die intussen verdwenen zijn. Een deel van de collectie komt uit de zogenaamde 'Duitse negatieven', een verzameling foto's die tijdens de Eerste Wereldoorlog door de bezettersmacht werden getrokken en die door de KMKG werden aangekocht.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde Paul Coremans, oprichter en directeur van het KIK, enkele grootschalige fotocampagnes met als doel het erfgoed te documenteren dat door het conflict bedreigd werd. Een derde cruciale inventarisatie vond plaats tussen 1967 en 1984. Na het Tweede Vaticaans Concilie verloren

veel voorwerpen hun liturgische functie in de katholieke ritus. Hierdoor dreigden ze te verdwijnen, waardoor een deel van onze religieuze geschiedenis in de vergetelheid zou geraken. Dit gaf aanleiding tot het ontstaan van een 'fotografisch repertorium van de inrichting van de Belgische heiligdommen'. Vandaag vult het KIK die veeleer op een ad-hoc basis aan, vooral in het kader van samenwerkingen met andere culturele instellingen. In 2016 werkte het KIK nauw samen met urban.brussels voor de inventarisatie van het roerend erfgoed. Een team werd samengesteld uit kunsthistorici, documentalisten en fotografen. Zij hielpen het Brussels Gewest bij het ontwikkelen van een inventarisatiemethodologie, het identificeren van een honderdtal waardevolle voorwerpen en het verder bijwerken van de inventaris van het – in hoofdzaak religieus – erfgoed. Deze gegevens en het beeldmateriaal werd systematisch ingevoerd in de federale databank BALaT en vervolgens geïmporteerd in de gewestelijke inventaris van het roerend erfgoed (<https://collections.heritage.brussels/nl>).

ACTUALISERINGSCAMPAGNE: UITVOERING EN AANVULLINGEN

Het actualiseren van de fotografische inventaris van het Brussels religieus erfgoed gebeurt enerzijds door het toevoegen van digitale kleurenfoto's van reeds geregistreerde collectiestukken en anderzijds door het toevoegen van gegevens die bij vorige inventarisatiecampagnes over het hoofd werden gezien.

Dit is een enorme uitdaging. De databank van het KIK omvat informatie over bijna 5.000 voorwerpen in ruim 160 religieuze instellingen (kerken en kapellen), goed voor bijna 13.000 foto's (waarvan 75% in zwart-wit).

Voor elke inventarisatie van een collectie probeert het KIK-team in te schatten hoeveel tijd die zal vergen. Een erfgoedcollectie omvat vaak heel uiteenlopende voorwerpen: schilderijen, tekeningen, gravures, beeldhouwwerken, zilverwerk, meubilair, textiel, processievoorwerpen, archiefdocumenten,... Sommige roerende goederen zijn 'onroerend door bestemming'; ze worden beschouwd als deel uitmakend van een gebouw. Het gaat onder meer om altaren, retabels en grafmonumenten.

Tijdens de inventarisatie worden de voorwerpen ter plaatse gefotografeerd met gespecialiseerd materiaal. De objecten worden steeds in hun geheel en in vooraanzicht gefotografeerd om vervorming¹ te vermijden (AFB. 1A en 1B). Als ze kunnen worden verplaatst, worden ze voor een witte achtergrond geplaatst, zodat ze duidelijker kunnen worden onderscheiden. Het aantal foto's hangt af van het type object. Zo wordt een beeldhouwwerk, indien mogelijk, ook in achter- en zijaanzicht getrokken, zodat ook de driedimensionale proporties van het object duidelijk worden. Met detailfoto's documenteert men eventuele schade of restauraties, maar ook de kwaliteit van het vakmanschap, de merktekens van ambachtlieden (zoals zilveren goudsmidstempels), inscripties, handtekeningen, enz.

Sommige werken werden om diverse redenen – tijdsgebrek, moeilijke toegankelijkheid, onvoldoende kennis,... – niet eerder geïnventariseerd. Het schilderij van Ambrosius Francken I dat in 2022 in de kerk van Haren werd ontdekt, is hier een mooi voorbeeld van (zie *infra*).

Tijdens eerdere inventarisatiecampagnes werden bepaalde kunststromingen, zoals neogotiek, art deco en modernisme, vaak onderbelicht of gewoonweg genegeerd. Nu hebben we de kans om beter te documenteren en naar waarde te schatten.

Tot slot wordt er ook speciale aandacht besteed aan objecten die sinds de liturgische hervormingen van het tweede Vaticaans Concilie, in een vergeethoek beland waren, zoals bepaalde liturgische gewaden en processievoorwerpen.

PROCESSIEVAANDELS, EEN BEDREIGD ERFGOED

Processievaandels zijn kostbare materiële getuigen van de religieuze processies die in de 19de en eerste helft van de 20ste eeuw het leven in de Brusselse parochies bepaalden. Nu deze tradities verdwijnen, is het bewaren van deze erg kwetsbare voorwerpen een dringende opdracht (AFB. 2)².

De doeken, kleurrijk versierd en vaak voorzien van specifieke symboliek, werden tijdens processies rondgedragen door leden van een religieus broederschap, congregatie of parochie. Ze werden opgehangen aan een horizontale

1. Over de gewestelijke inventarisatiemethodologie: PION, C., 'De inventaris van het roerend cultureel erfgoed in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Naar een gewestelijke methodologie', *Erfgoed Brussel*, 29, 2019, pp. 24-33.

2. Voor een recente stand van zaken: HERMELIN-GUILLOU, C., *Les bannières de Basse-Bretagne*, Société des Amis de Louis Le Guennec, Quimper, 2016.

stok die omhoog gehouden werd met een staf, al dan niet met een kruis bovenaan. Vaak waren ze ook voorzien van koorden met kwastjes aan.

Deze objecten zijn zowel roerend als immaterieel erfgoed en komen het best tot hun recht als ze bewogen worden, zoals tijdens een processie. De fototheek van het KIK bevat een schatkamer aan afbeeldingen die werden aangekocht van fotografen. De verzameling van Jacques Hersleven (1880-1967), verworven in 1952, biedt bijvoorbeeld een unieke kijk in het dagelijkse leven in Brussel tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw. Een reportage uit de jaren 1930 is gewijd aan de processie van Sint-Guido in Anderlecht op Pinkstermaandag en aan de processie van paardenkarren die 's anderendaags vanuit de kapittelkerk vertrok³ (AFB. 3). De foto's nemen ons mee naar het hart van de processie, waar we de vaandels, standaarden en beelden kunnen zien die nu zijn opgenomen in de inventaris van het roerend cultureel erfgoed (AFB. 4A, B, C en D).

AFB. 2

Vaandel van het Heilig Sacrament, eind 19de eeuw. Sint-Jan Baptist ten Begijnhofkerk, Brussel (B. Felgenhauer, 2019 © KIK-IRPA - urban.brussels, cliché X130462).

3. Over deze processie: 'De processie van Sint-Guido en Onze-Lieve-Vrouw-van-Gratie in Anderlecht' in de inventaris van het immaterieel erfgoed, <https://erfgoed.brussels/ontdekken/de-brusselse-erfgoedinventarissen/inventaris-van-het-immaterieel-cultureel-erfgoed-ice/de-processie-van-sint-guido-en-onze-lieve-vrouw-van-gratie-in-anderlecht>

AFB. 3
De Sint-Guidoprocessie in Anderlecht rond 1930 (J. Hersleven © KIK-IRPA, cliché E018490). Deze foto toont een deel van de processievoorwerpen van de collegiale Sint-Pieter-en-Sint-Guidokerk in Anderlecht die zijn opgenomen in de inventaris.

AFB. 4A
Christus op de koude steen (CC BY 4.0 KIK-IRPA, cliché B075346).

AFB. 4B
Vaandel van Het Heilig Hart van Christus (B. Felgenhauer, 2019 © KIK-IRPA – urban.brussels, cliché X137476).

AFB. 4C
Vlag van de Kapel van O.L.Vrouw van Bijstand van de Broekwijk (B. Felgenhauer, 2019 © KIK-IRPA – urban.brussels, cliché X137498).

AFB. 4D
Vaandel van het Koninklijk Broederschap van den Heilige Guido (B. Felgenhauer, 2019 © KIK-IRPA – urban.brussels, cliché X137472).

AFB. 5
Ambrosius Francken I, *Verrijzenis van Christus*, paneel van een voormalig drieluik, circa 1590, olieverf op hout, 155 x 135 cm. Sint-Elisabethkerk, Haren (H. Pigeolet, 2022 © KIK-IRPA – urban.brussels, cliché X156801).

EEN MEESTERWERK TOT LEVEN GEBRACHT: VERRIJZENIS VAN CHRISTUS DOOR AMBROSIUS FRANCKEN I

Tijdens een inventarisatie in de Sint-Elisabethkerk in Haren in 2022 kon het opmerkelijke schilderij *De Verrijzenis van Christus* aan Ambrosius Francken I (1544-1618) toegeschreven worden. Hij is een van de belangrijkste figuren uit de Antwerpse barokschilderkunst van de late 16de en vroege 17de eeuw.⁴ Het werk was niet opgenomen in de inventaris van het KIK uit 1973 en wordt momenteel uitgebreid bestudeerd⁵.

Dit werk meet 155 cm op 135 cm en werd geschilderd op hout. Het stelt de wederopstanding van Christus voor in een verfijnde manieristische stijl met een lumineus kleurenpalet (AFB. 5). Ambrosius Francken I behandelde dit onderwerp ook in het monumentale paneel (328 x 114,5 cm) van een triptiek in de Sint-Pieterskerk in het Henegouwse Meslin-L'Évêque. Dat werk wordt gedateerd in 1590 en draagt zijn monogram 'AF' (AFB. 6). Beide kunstwerken delen stilistische en iconografische kenmerken. In een theatrale en dramatische compositie stellen ze een groep mannen voor die verward op de vlucht slaan voor de verrezzen Christus.

4. Over Ambrosius Francken I: PEETERS, N. et al., *De dynastie Francken* (tentoonstellingscatalogus), In Fine -Musée départementale de Flandre, Parijs, 2020, pp. 23-24 en 102-119.

5. De auteur van dit artikel bereidt een publicatie voor over dit schilderij.

De dynamische en expressieve weergave van personages op beide werken is typerend voor schilder. Zo worden soldaten voorgesteld met hun verwrongen lichamen en uitgesproken spiermassa. Een man met wijd opengesperde ogen en mond kijkt angstig toe aan de rechterkant van het tafereel. In beide werken versterkt de schilder de dieptewerking door zijn hoofdpersonages geleidelijk in het halfdonker te dompelen.

De oorsprong van het werk is onbekend. Volgens de mondelinge overlevering werd het aan de parochie geschonken door de familie van der Noot bij de sloop van kasteel Ter Elst d'Haren in 1912. Onderzoek van het schilderij en de originele lijst hebben enkele aanwijzingen opgeleverd over de geschiedenis van het werk. De scharnieren op de lijst wijzen erop dat het schilderij oorspronkelijk het centrale paneel van een drieluik vormde. Ambrosius Francken I staat bekend voor zijn monumentale italianiserende altaarstukken. Een vijftiental triptieken worden aan hem toegeschreven⁶, voornamelijk in Antwerpse kerken. Allemaal hebben ze enorme afmetingen, tot 250 cm hoog.

In vergelijking met de andere werken van de kunstenaar is het paneel in Haren dus eerder klein. Door de afmetingen en het onderwerp van dit schilderij behoort het wellicht tot de categorie van de 'persoonlijke' drieluiken die erg populair was in de late 16de en vroege 17de eeuw in de Zuidelijke Nederlanden. Ze werden gemaakt in opdracht van personen, echt)paren of families om uitdrukking te geven aan hun geloof en hoop voor het hiernamaals.⁷ De meeste van deze triptieken situeren zich dan ook binnen een funeraire context en zinspelen op de dood en het leven in het hiernamaals. Het lijdensverhaal en de wederopstanding van Christus zijn evidente thema's. Op de zijpanelen worden de gelovigen afgebeeld, knielend en biddend met handen samengevouwen of met een religieus voorwerp in de hand. De taferelen van die zijpanelen spelen zich af in een architecturale setting die niets te maken heeft met het middenpaneel.

In de Sint-Annakapel van de Antwerpse Sint-Jacobskerk bevindt zich, bij het epitaaf van Nicolaas Mertens († 1586) en Johanna Brandt († 1592), een tweeluik met de portretten van beide echtgenoten, geschilderd door Ambrosius Francken I (AFB. 7). In 1855 publiceerde Theodoor van Lerius (1819-1880) een beschrijving

AFB. 6
Ambrosius Francken I, *Verrijzen van Christus*, paneel van een voormalig drieluik, circa 1590-1600, olieverf op hout, 328 x 114,5 cm. Sint-Pieterskerk, Meslin-l'Évêque (S. Bazzo, 2017, CC BY 4.0 KIK-IRPA, cliché X119623).

6. DE MOL, E., *La dernière période de production du triptyque dans les anciens Pays-Bas méridionaux : analyse iconographique et typologique des exemplaires peints pour le lieu de culte entre 1566 et 1673*, (onuitgegeven doctoraal proefschrift), Université libre de Bruxelles, 2017-2018, 3 vol.

7. *Ibid.*, vol. 1, p. 167-173.

van de kunstwerken in de Sint-Jacobskerk. Hij merkte op dat het oorspronkelijk zijpanelen waren van een triptiek met in het midden de *Verrijzenis van Christus*. Het geheel zou zich in 1807 nog in de kerk bevinden, maar werd nadien verplaatst. Van Lerijs stelde vast dat het middenpaneel ontbrak en veronderstelde dat het verkocht was.⁸ Deze getuigenis kan de oorsprong van de Harense *Verrijzenis* verklaren. De hypothese dat dit schilderij het ontbrekende

middenpaneel uit de Sint-Jacobskerk is, wordt versterkt doordat het formaat ervan overeen komt met dat van de portretten die zich nog in Antwerpen bevinden. Een nader onderzoek van die Antwerpse panelen, meer bepaald van sporen van scharnieren, zou doorslaggevend kunnen zijn.

AFB. 7

Ambrosius Francken I, *Portretten van Nicolaas Mertens en Johanna Brandt*, zijpanelen van een voormalig drieluik, circa 1586-1592, olieverf op hout, 155 x 53 cm. Antwerpen, Sint-Jacobskerk (C. Rampelberg, 1950, CC BY 4.0 KIK-IRPA, cliché B121770).

8. VAN LERIJS, T., *Notices d'œuvres d'art de l'église paroissiale et ci-devant insigne collégiale de St. Jacques à Anvers précédée d'une introduction historique rédigée d'après les documents authentiques*, Henri Peeters, Borgerhout, 1855, p. 74.

Religieus erfgoed

Een ordonnantie en een inventaris

MARC XENOPHONTOS
PLAATSELIJKE BESTUREN.BRUSSELS

In België is de erkenning van een eredienst een federale bevoegdheid. Op dit ogenblik worden zes erediensten erkend. Elke eredienst wordt uitgeoefend door een geloofsgemeenschap in speciaal daarvoor bestemde gebouwen.

De erkenning van die geloofsgemeenschappen is een gewestelijke bevoegdheid. Deze bevoegdheid wordt voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest geregeld door de *Organieke ordonnantie van 10 december 2021 betreffende het beheer van de materiële belangen van de erkende plaatselijke levensbeschouwelijke gemeenschappen*.

Hoewel de katholieke kerkfabrieken aanvankelijk de enige erkende instellingen waren die religieus erfgoed beheerden, gebeurt dit vandaag ook door hun protestantse, anglicaanse, joodse, orthodoxe en islamitische tegenhangers.

De ordonnantie van 10 december 2021 organiseert, financiert en controleert deze instellingen. Ze voorziet dat elke instelling jaarlijks een begroting en rekening indient. Om de rekening up-to-date te houden, is een inventaris verplicht. Dit is een louter boekhoudkundig element dat een min of meer accuraat idee zou moeten geven van het bezit van elke instelling. Elk van deze instellingen bezit daarnaast ook activa waarvan de waarde niet in cijfers uit te drukken is, maar eerder van historisch en cultureel belang is. Elke eredienst is immers een culturele uitingsvorm.

Deze culturele verscheidenheid komt tot uiting in de voorwerpen die bewaard worden in de voor ediensten bestemde gebouwen. Om ervoor te zorgen dat dit erfgoed goed beheerd wordt, wordt aan elke raad van bestuur van een erkende levensbeschouwelijke instelling een bijkomende inventaris gevraagd, die niet zozeer boekhoudkundig van aard is. Deze inventaris van roerend cultureel erfgoed wordt verplicht door het artikel 66 van de ordonnantie. Hierin wordt cultureel erfgoed gedefinieerd als alle religieuze objecten of objecten die bestemd zijn voor de uitoefening van de gemeenschappelijke of individuele eredienst. Het gaat om goudwerk, religieus meubilair, textiel, schilderijen, beeldhouwwerken, grafstenen, processiemateriaal en

Houten kruisbeeld uit de tweede helft van de 19de eeuw, gefotografeerd in 2012 in de Sint-Katelijnekerk in het kader van een inventarisatie door het KIK (© KIK-IRPA_urban.brussels, cliché X057120).

glasramen. Er moet jaarlijks een nazicht van deze inventaris uitgevoerd worden. Deze bepaling vervangt het artikel 55 van het decreet van 30 december 1809 op de kerkfabrieken, dat voorzag in twee inventarissen, een voor het meubilair en een voor de eigendomstitels en inkomsten van de kerk.

Voor de katholieke cultus werd de inventarisatie uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK), het bisdom en de kerkfabrieken. Het resultaat zal worden geïntegreerd in de gewestelijke inventaris van het roerend cultureel erfgoed (www.collections.heritage.brussels). Wat aanvankelijk louter bedoeld was als een oplijsting van religieuze eigendommen, wordt hierdoor een belangrijk instrument in de erkenning van dit waardevolle erfgoed.

Katholiek erfgoed

Actuele uitdagingen

THIERRY CLAESSENS

DIENST VOOR HET TIJDELIJKE VAN HET AARTSBISDOM MECHELEN-BRUSSEL

De Katholieke Kerk is er zich van bewust dat zij de bewaarder is van een belangrijk roerend erfgoed. Ze wil ervoor zorgen dat het gebruikt wordt voor erediensten, zichtbaar is voor het publiek en bewaard blijft voor toekomstige generaties.

Op enkele uitzonderingen na, zoals de kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele of de nationale basiliek van het Heilig Hart in Koekelberg, wordt het beheer van parochiekerken toevertrouwd aan toegewijde vrijwilligers, voornamelijk uit de lokale gemeenschap.

Deze vrijwilligers hebben vaak onvoldoende expertise op het vlak van zorg voor roerend artistiek erfgoed. Dit maakt de expertise van zowel publieke instellingen – zoals het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) – als kerkelijke instellingen des te waardevoller. Om de parochies met deze erfgoedzorg te helpen, creëerden de bisdommen twee organisaties. In 1997 werd, voor Nederlandstalig België, het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (CRKC) opgericht, sindsdien omgedoopt tot PARCUM¹. In 2017 volgde het *Centre interdiocésain du patrimoine et des arts religieux* (CIPAR)² voor het Franstalige landsdeel. Zij bieden trainingen en advies voor het inventariseren, selecteren, conserveren en promoten van collecties religieus erfgoed. De Katholieke Kerk in Brussel doet regelmatig een beroep op beide organisaties.

Parochiebeheerders zijn erg bezorgd over het behoud van het erfgoed dat hen is toevertrouwd en vrezen vooral diefstal. Soms weerhoudt deze vrees hen ervan om hun inventaris openbaar te maken. Ze moeten bewust gemaakt worden van het belang van inventarisaties voor diefstalpreventie.

Door de stijgende energiekosten in 2022 was het in sommige kerken moeilijk om de geschikte temperatuur te handhaven voor het conserveren van schilderijen en wandtapijten. Mocht deze situatie zich opnieuw voordoen, dan moet men overwegen om bepaalde werken te verplaatsen.

EEN MULTICULTURELE KERK DIE DE DIVERSITEIT VAN DE STAD WEERSPIEGELT

De problematiek van het behoud en beheer van roerend religieus erfgoed krijgt een bijzondere dimensie in onze maatschappij, die gekenmerkt wordt door een grote achteruitgang van de traditionele katholieke geloofspraktijk. De Katholieke Kerk in Brussel is – net als de bredere stadsbevolking – erg multicultureel. Deze realiteit kan met een cijfer geïllustreerd worden: elke zondag worden in Brussel katholieke diensten gevierd in meer dan 20 verschillende talen.

Deze verschillende gemeenschappen zijn een kans voor de Kerk, maar een uitdaging voor de zorg voor het roerend cultureel erfgoed. De relatie met het historisch erfgoed verschilt tussen culturele gemeenschappen. Op dit vlak is er nog veel sensibilisering nodig.

Soms brengen deze nieuwe gemeenschappen hun eigen kleuren en tradities binnen in een kerkgebouw, dat hierdoor een inkleding krijgt die de oorspronkelijke ontwerpers wellicht niet hadden voorzien. De Sint-Alenakerk in Sint-Gillis is hier een voorbeeld van. Deze mooie 20ste-eeuwse kerk heeft een sobere en eenvoudige vormgeving. De Braziliaanse parochie die haar beheert, vulde haar met een eigen culturele rijkdom, met een grote voorliefde voor standbeelden en kleurrijke decoraties. Hierdoor kreeg de plek een nieuwe aanblik, hetgeen we ook toejuichen.

De voormalige Sint-Barbarakerk in Sint-Jans-Molenbeek, die sinds 1998 ingeschreven is op de bewaarlijst van het Brussels Gewest, illustreert dan weer het lot dat meubilair kan ondergaan bij een religieuze herbestemming. De parochie werd opgericht aan het einde van de 19de eeuw en verzamelde een grote collectie neogotisch meubilair (AFB. 1). Deze katholieke kerk werd recent overgedragen aan een Roemeens-orthodoxe parochie. Voor het meubilair waren de gevolgen aanzienlijk. Met de goedkeuring van het Brussels Gewest werd het gedeeltelijk verspreid over ver-

schillende parochies en katholieke gemeenschappen. Het deel van het roerend erfgoed dat, net als het kerkgebouw, de bescherming van de bewaarlijst geniet, bleef *in situ*. Het betreft het orgel, het hoofdaltaar en de biechtstoelen. Die laatste zijn echter beschadigd en moesten ontmanteld worden. Deze elementen hebben geen enkel nut in de oosterse liturgie. Voor de orthodoxe parochie is het dan ook vreemd om voorwerpen toevertrouwd te krijgen die ze niet kent en nooit zal gebruiken.

AFB. 1

De toenmalige Sint-Barbarakerk in Sint-Jans-Molenbeek, zicht op de middenbeuk in 1969 (CC BY 4.0 KIK-IRPA, Brussel, MO25182).

1. www.parcum.be

2. www.cipar.be

De orthodoxe geloofsgemeenschap heeft de voormalige Sint-Barbarakerk heringericht om te voldoen aan eigen liturgische behoeften. De stoelen in het middenschip werden verwijderd, er werden iconen geplaatst, alsook een kandelaar vooraan aan de middenbeuk en een iconostase. De toe-eigening van een neogotische kerk, ontworpen voor de Romeinse ritus, door een parochie met Byzantijnse liturgie, zorgde voor een verrassend maar geslaagd resultaat (AFB. 2).

AFB. 2

De voormalige Sint-Barbarakerk, nu de kerk van de Annunciatie van de Moeder Gods, Hertogin van Brabantplaats in Sint-Jans-Molenbeek, zicht op de middenbeuk met de nieuwe iconostase, 2024 (© urban.brussels).

Redactiecomite

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valerie Orban et Cecilia Paredes.

Coördinatie dossier

Pascale Ingelaere en Murielle Leseqque
Paula Dumont en Cecilia Paredes

Coördinatie iconografie

Julie Coppens en Paula Dumont

Auteurs/ redactionele medewerking

Véronique Baccharini, Anne Carre, Elodie Cugnon, Thierry Claessens, Alice Graas, Ann Degraeve, Livia Depuydt, Sergio De Vincenzo, Eric Flamée, Yves Hannosset, Pascale Ingelaere, François-Xavier Lavenne, Murielle Leseqque, Pierre Loze, François Mairesse, Muriel Muret, Camille Paget, Géraldine Patigny, Constantin Pion, Sophie Rassat, Chiara Tomalino, Delphine Tonglet, Aline Wachtelaer, Marc Xenophontos, Benjamin Zurstrassen

Eindredactie nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie frans

Cecilia Paredes

Vertaling

Oneliner
Linguanet

Nalezing

Ann Degraeve, Valerie De Witte, Wim Kenis, Koenraad Raeymaekers, Coralie Smets, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels en de leden van het redactie-comité

Vormgeving en cartografie

Toast Confituur Studio

Lijst met afkortingen

AHM – Archieven Hortamuseum
AML – Archives et Musée de la littérature
DC.UB – Documentatiecentrum urban brussels
GAE – Gemeentelijke archieven Elsene
GAS – Gemeentelijke archieven Schaarbeek
GASG – Gemeentelijke archieven Sint-Gillis
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Museum Kunst & Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
MSB – Museum Stad Brussel - Broodhuis
SAB – Stadsarchief Brussel
SABAM – Vereniging voor auteurs – fotografen

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2024/6860/007

Alle teksten zijn vertaald uit het Frans.
Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels.
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Jean Bériaux, Anne Carre, Philippe Charlier, Adrien Dominique, Alice Gérard, Abigaël Gillard, Sarah Herrensens, Isabelle Leroy, Marie-Pierre Mathy, Muriel Muret

Coördinatie publicaties

Cecilia Paredes

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct directeur generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Urban.brussels - Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque

036 - Herfst 2022
Stadsgezichten

037 - Herfst 2024
Objecten en collecties

Alle artikelen kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Het nummer *Objecten en collecties*, geeft een inkijk in de buitengewone rijkdom en diversiteit van het roerend erfgoed, aanwezig in het Brusselse gewest. Tien jaar geleden verwierf het Gewest de bevoegdheid over deze nieuwe materie. Tijd om stil te staan bij de uitdagingen voor het beheer, de conservatie en de waardering van dit bijzonder erfgoed, alsook bij de ambities voor de toekomst.

Sarah Lagrillière,
Adjunct directeur generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-217-6